

آسیب‌های ناشی از مجازات زندان

کبری مجیدی بیدگلی

کارشناس ارشد فلسفه غرب

سمیه صفاکیش کاشانی

کارشناس فقه و حقوق

چکیده

موضوع نوشتار حاضر «آسیب‌های ناشی از مجازات زندان» می‌باشد. یکی از مسایل بسیار مهمی که در نظام حقوقی ایران مطرح است، زندان و مجازات‌های وارده بر زندانی است که بالطبع ممکن است آسیب‌ها و خسارت‌هایی اعم از جانی و مالی را برای شخص محبوس بر جای گذارد. آشنایی با این آسیب‌ها چه بسا بتواند از سویی در کاهش انجام امور زندان و علل و عوامل آن مثمرتر باشد و از سوی دیگر نظام حقوقی - کیفری جامعه را نسبت به اتخاذ شیوه‌ها و راهکارهای مفید جهت بکارگیری مجازات‌های صحیح و همچنین نوع برخورد با زندانی تشویق نماید.

در این نوشتار تلاش گشته پس از بررسی معنا و مفهوم زندان و زندانی، آسیب‌های ناشی از مجازات زندان را مورد تبیین و بازنگری قرار دهد.

کلمات کلیدی: زندان، مجازات‌های زندان، آسیب‌ها، زندانی،

نظام حقوقی - کیفری

مقدمه

یکی از اقداماتی که برای مقابله با جرایم در جوامع مختلف بشری از آن استفاده می‌کنند زندان است. در اکثر کشورهای جهان این امر یکی از مهم‌ترین ابزارهای دفاع اجتماعی در مقابل پدیده جرم و شخص مجرم به حساب می‌آید در این بخش سعی شده اثر زندان بر زندانیان به دو صورت مورد بررسی قرار گیرد. اول این که با زندان شدن یک فرد نه تنها آثار سوء بر او حادث می‌شود بلکه افراد و گروه‌های مختلف متأثر از این امر می‌شوند چرا که اولین فردی که در زندان بر او اثر منفی گذاشته خود زندانی است و در مراحل بعدی خانواده و جامعه. اثر زندان نه تنها در سلب آزادی محکوم خلاصه نمی‌شود بلکه به تمامیت جسمانی و روانی نیز تأثیر داشته و به لحاظ ماهیتش نه تنها بازدارنده نیست بلکه امروزه به دلیل تنوع جمعیت زندان اثرات برنامه‌های اصلاحی را کمرنگ نموده و با تضعیف احساس ندامت در محکومین اثرات اربعایی آن نیز مخدوش گردید و خطر تکرار جرم را افزایش می‌دهد. بنابراین مدرسه زندان به عنوان بزرگترین مدرسه جنایت دارای آسیب‌های مخرب بر روی زندانیان است. دوم این که جامعه با این تفکر که مجازات زندان می‌تواند به عنوان عامل موثر و بازدارنده جهت پیشگیری از جرایم مورد استفاده قرار گیرد و درس عبرتی باشد برای کسانی که در فکر ارتکاب جرم هستند با اعمال این مجازات‌ها و جبران عمومی جامعه که در اثر ارتکاب جرم جریحه‌دار شده است با مجازات مجرم این شعله فروکش و آرام می‌گیرد. البته

در دارالتأديب و بازداشتگاه پیش‌بینی شد ولی عملاً زندانیان و بازداشتی‌ها در یک زندان نگهداری می‌شدند. در سال ۱۸۴۰ در جزیره استرالیا روش تدریجی در مورد تبعیدشدگان اجرا گردید.^{۱۱}

مفهوم قانونی مجازات

دهخدا مجازات را به معنی پاداش دادن و جزا دادن در نیکی و بدی معنا نموده‌اند.^{۱۱} در لغت‌نامه‌های عربی مجازات به معنای «الجزا بالشّر» به کار رفته است.^{۱۲} البته آن را به معنای «المکافأة علی عمل» یعنی مقابل با عمل اعم از این که خیر باشد یا شر نیز به کار برده‌اند.^{۱۳} ولی در اصطلاح حقوق کیفری همان معنای اول متداول است.

... و اما دکتر باهری مجازات را اینطور معنا کرده‌اند: «مجازات با در نظر گرفتن شکل حقوقی آن عبارت از آزاد است که قاضی به علت ارتکاب جرم و به نشانه نفرت جامعه از عمل مجرمانه و مرتکب آن برای شخصی که مقصر است بر طبق قوانین تعیین می‌کند».^{۱۴}

دکتر گلدوزیان در تعریف مجازات‌ها اظهار کرده است: «مجازات عبارت است از تنبیه و کیفری که بر مرتکب جرم اعمال می‌شود، مجازات توأم با رنج است...»^{۱۵} یکی از دیگر از حقوق‌دانان در تعریف این واژه عنوان می‌کند: «مجازات مشقتی است که هیأت جامعه به سه منظور مهم بر مجرم تحمیل می‌کند ۱- تلافی و قصاص جامعه ۲- اصلاح اخلاقی مجرم ۳- مصونیت جامعه از اضرار جرم»^{۱۶}

پروفیسور گارو، حقوق‌دان فرانسوی از مجازات چنین تعریف کرده است: «مجازات رنج و ضرری است که مورد حکم مقامات قضایی علیه مجرم واقع می‌شود و منظور آن جبران خسارتی است که از عمل مجرم به جامعه وارد شده است».^{۱۷}

در فرهنگ حقوق انگلیس در ذیل واژه «punishment» این تعبیر وارد شده است: «هر نوع جریمه، جزا یا تهدیدی که نسبت به یک شخص به وسیله مقامات قضایی و به موجب حکم دادگاه به خاطر جرم و بزهی که مرتکب شده یا به علت ترک وظیفه‌ای که قانون مقرر داشته تحمیل می‌شود»^{۱۸}

حقوق‌دانان اسلامی نیز مجازات را اینگونه تعریف کرده‌اند: «العقوبه الجزاء المقر لمصلحه الجماعة علی عصیان امرالشراخ؛ کیفر جزایی است که به خاطر مصالح جامعه

تربیت زندانیان اقدام و از زندان‌ها باز دیده عمل آوردند.

در سال ۱۸۱۷ میلادی در مجمع روحانیون مسیحی در رم مقررات مربوط به اداره زندان‌ها تصویب و تأکید شد که زندان‌ها باید جنبه اصلاحی و تربیتی داشته باشند و برای نیل به این اهداف زندانیان باید به روش انفرادی نگهداری شده و به آنان کاردستی آموخته شود که بالاخره اولین زندان به روش انفرادی در رم بنا شد.

در سال ۱۲۶۶ میلادی مجمع عمومی روحانیون مسیحی به دلیل این که زندانی در زندان انفرادی از تنهایی رنج کشیده و از عمل خود نادم می‌شود و با تحمل مشقت روانی پاک می‌گردد، اجرای روش مذکور را تأیید و تغییر نام زندان‌ها به ندامتگاه را تأیید کردند.

در سال ۱۵۵۷ در لندن قصر متروکی به نام بریدول^{۱۹} برای نگهداری ولگردان اختصاص یافت در این زندان کار الزامی و روش‌های تربیتی در مورد محکومین اجرا می‌گردید.

در سال ۱۵۵۹ در آمستردام زندان خاصی جهت آموزش کار و تربیت مذهبی زندانیان افتتاح کرد و در سال ۱۶۰۵ در این زندان روش انفرادی اجرا گردید. در سال ۱۶۲۳ در ناپل زندانی برای تفکیک زنان از مردها، اطفال از بزرگسالان به روش انفرادی بنا شد.

در سال ۱۶۶۷ در فلورانس دارالتأدیبی جهت تربیت جوانان تأسیس گردید. در سال ۱۷۰۳ در رم به امر پاپ زندانی تربیتی برای جوانان به روش انفرادی به نام سن میشل بنا و این جمله در آن حک گردید: تنبیه بزهکاران با مجازات بی‌فایده است، بایستی با روش خاصی آنان را تربیت کرد. در سال ۱۷۳۵ زندانی جهت نگداری زنان به روش انفرادی در رم افتتاح گردید. در سال ۱۸۷۷ در آمریکا بنزائین فرانکلین^{۲۰} انجمن زندان‌ها را تشکیل و در سال ۱۷۹۰ در فیلادلفیا اولین زندان انفرادی را بنا نمود.

در سال ۱۷۹۷ در انگلستان اولین زندان انفرادی افتتاح شد. در سال ۱۹۱۶ در ایالت نیویورک زندان ابرن^{۲۱} افتتاح و زندانیان روزها دسته جمعی با هم کار می‌کردند و شب‌ها به طور انفرادی نگهداری می‌شدند. در سال ۱۸۱۵ در زندان sing^{۲۲} به روش ابرنین (رژیم مختلط) اجرا گردید. در فرانسه با تصویب قانون ۶ اکتبر ۱۷۹۱ مجازات حبس در سر ردیف سایر مجازات‌ها قرار گرفت و در قانون جزای ۱۸۱۰ سه نوع زندان با اعمال شاقه

زمانی اثر مثبت آن مشخص می‌گردد که در زندان نسبت به وضعیت قبل از ورود به زندان اصلاح شده باشد. لذا باید سعی شود تلاش‌های سازنده‌ای از جانب مددکاران، مشاوران و مسوولین زندان صورت گیرد تا آسیب‌های ناشی از زندان و مجازات‌های زندان بر فرزندان، خانواده و... کمتر گردد.

معنا و مفهوم زندان

واژه زندان همراه با مترادف‌های آن کاربردهای زیادی داشته، زندان با کسر ز یعنی بندیکانه و زندانبان که به معنای کسی است که زندانیان را محافظت کرده. در عربی واژه‌های زیاد و گوناگونی به معنی و مفهوم زندان دلالت دارد؛ مانند سجن، حبس، وقف، ایقاف، حصر، اثبات، اقرار و... .

راغب در المفردات چنین گفته است: «السجن یعنی در زندان نگه داشتن مثلاً رب السجن احب الی...؛ پروردگارا زندان برای من دوست‌داشتنی‌تر از آن چیزی است که مرا به آن فرا می‌خوانی».^{۲۳} در لسان العرب آمده «حبس، احتبس و حبس به معنای جلوگیری کردن و بازداشتن هستند. حبس ضد تخلیه و گشودگی است. حبس، محبس و محبس اسم مکان و محل هستند و معنای بازداشتگاه را دارند».^{۲۴}

ماده ۳ آئین‌نامه سازمان زندان‌ها مقرر می‌دارد که «زندان محلی است که در آن محکومیت قطعی با معرفی مقامات ذیصلاح قضائی و قانونی برای مدت معین یا به طور دائم به منظور اصلاح تربیت و تحمل کیفر نگهداری می‌شوند».^{۲۵} و یا اینکه «زندان محلی است که محکومین را در جهت امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکلی اعم از خصوصی یا عمومی و به منظور اصلاح و تربیت با مجوز قضایی در آن نگهداری می‌کنند».^{۲۶}

تاریخچه زندان‌ها

همانگونه که می‌دانیم در ابتدا زندان محلی بوده که متهم را در آن نگهداری می‌کردند تا در روز دادگاه در آن جا حاضر نمایند. معمولاً زندان‌ها در زیر قلاع و یا قصرها بنا می‌شدند و جایی تاریک و ناسالم بود، زندانیان وضع تأثرانگیز داشته و اکثر مجرمین در زندان جان می‌باختند.^{۲۷}

روحانیون مسیح اولین کسانی بودند که با بارز تنفر از خونریزی خواستار تعدیل مجازات شده و مجازات حبس را به جای کیفر اعدام توصیه کردند و برای اصلاح و

علیه معصیت امر شارع مقرر گردیده است»^{۱۹} مجازات جزایی است که شارع برای باز داشتن از ارتکاب آنچه که نهی کرده و ترک آنچه امر فرموده، وضع نموده است.^{۲۰}

زندان در ایران

با این که راجع به وضع زندان‌های ایران در دوره باستان اسناد و مدارکی در دست نیست اما آن چه مسلم است این است که در قلعه‌ها زندان‌ها بنا می‌شد و پادشاهان، مخالفین خود را در آن جا زندانی و به وضع فجیعی از بین می‌بردند. قدیمی‌ترین زندان بزرگ تهران، زندانی به نام انبار شاهی بود و در زیر نقارخانه ارک (محل فعلی بانک ملی ایران) قرار داشت و زیر نظر حاجب الدوله رئیس تشریفات اداره می‌شد و فرانشبانی رئیس اجرائیات و فراش‌ها، نگهبانان آنان بودند.^{۲۱} در زمان رضاشاه روند زندان‌سازی به دلایل زیر در کشور سرعت یافت. ۱- کافی نبودن جا برای عمده محبوسین ۲- وضعیت بد زندان‌ها برای زندانیان.

در سال ۱۳۰۶ نقشه مسیو مارکف برای ساختمان محبس از آن جا که به بهداشت، تفکیک زندانیان از نظر سن و ماهیت جرم توجه داشت از میان سایر نقشه‌های ترسیم شده، انتخاب و تصویب شد و توسط رضاخان در سال ۱۳۰۸ افتتاح شد.^{۲۲}

در سال ۱۳۰۸ شمسی اولین زندان ایران (زندان قصر) جهت نگهداری ۶۰۰ نفر محکوم بنا گردید. پس از آن در شهر یور ۱۳۲۰ تحت تأثیر علل ناشی از جنگ جهانی دوم به تعداد بزهکاران ایران افزوده شد و زندان را با کمبود جا مواجه ساخت. در تاریخ ۲۱ مهرماه ۱۳۴۷ اولین آئین‌نامه زندان‌ها با توجه به اصول علم زندان‌ها تصویب و در سال ۱۳۰۴ اصلاح گردید ولی به علت عدم امکانات اکثر مفاد آن اجرا نشد.^{۲۳}

در ۷ اردیبهشت ۱۳۶۱ آیین‌نامه زندان‌ها تحت عنوان آیین‌نامه امور زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور جمهوری اسلامی ایران توسط شورای عالی قضایی کشور تصویب و به مورد اجرا گذاشته شد.^{۲۴} در تاریخ ۶۸/۳/۲۹ آیین‌نامه و مقررات زندان‌ها در ۱۸ ماده و ۴۴ تبصره به تصویب ریاست دیوان عالی کشور رسید. در تاریخ ۷۲/۱/۱۵ آیین‌نامه قانون و مقررات اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور در ۲۵۴ ماده و ۹۶ تبصره به تصویب ریاست قوه قضائیه

رسید و کلیه آیین‌نامه‌های سابق لغو گردید. و در حال حاضر آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور که مشتمل بر ۲۳۲ ماده و ۸۴ تبصره است در تاریخ ۸۰/۴/۲۶ به تصویب رئیس قوه قضائیه رسید و در تاریخ مزبور لازم‌الاجرا گردید. همچنین آئین‌نامه قانونی و اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۷۲/۱/۱۵ لغو می‌گردد.^{۲۵}

زندان در اسلام

نگاهی به قرآن، سنت و احادیث نشان می‌دهد که اسلام مشروعیت زندان را پذیرفته است. عالمان دین اعم از شیعه و سنی، چندی از آیات قرآن را مبنی بر مشروعیت زندان در اسلام مورد تأکید قرار داده‌اند.^{۲۶}

در زمان پیامبر (ص) مجازات زندان معمول بوده و عمل زندان کردن در آن زمان گاهی در خانه و گاهی در مسجد و گاهی نیز در دالان و در مکان‌های دیگر صورت می‌گرفت و هدف این بود که آزادی‌های فرد بزهکار محدود و از آمد و شد آزادانه او جلوگیری شود.^{۲۷} در واقع قتل عدد محکومین به حبس باعث شد تا نیاز به ساختن ساختمان خاصی برای زندانیان احساس نشود.^{۲۸}

باید گفت اولین زندان در اسلام توسط حضرت علی (علیه السلام) بنا نهاده شد. ایشان زندانی از نبی ساخت و نامش را نافع گذاشت. ولی چون زندانیان آن را سوراخ کرده و می‌گریختند حضرت زندانی از خشت ساخت و نام آن را مخیس گذاردند.^{۲۹} علت ساخت زندان توسط حضرت علی (ع) وجود هرج و مرج و نابسامانی در اواخر خلافت عثمان بود. در زمان معاویه نیز برای نخستین بار برای زندانی‌ها شیوه و روش ثابتی پایه‌گذاری شد.^{۳۰}

در آن زمان زندانیان با وسایل گوناگون شکنجه می‌کردند آنان را با زنجیرهای آهنین بسته و به آنان دوابی مسهل خوراند می‌شد و به همراه گربه یا میمونی سوار الاغ و در خیابان‌ها می‌گرداندند.^{۳۱} فقط در زمان عمر بن عبد العزیز وضعیت زندان‌ها با الهام از مقررات اسلام تا حدودی بهبود یافت زندان‌ها تحت نظام واحدی درآمده و زندانیان با توجه به جرم‌های ارتكابی و جنسیت در زندان‌های مختلفی و جهت اداره امور آن‌ها مدیرانی لایق انتخاب شدند.^{۳۲}

مزدوران خلافت عباسیان نیز به استثنای

مدت خلافت معتضد وضعیت اسفناکی بر زندان‌ها حاکم بود هر چند زندانیان با توجه به جنس و جرم ارتكابی تقسیم‌بندی شده بودند ولی با آن‌ها بناهایت بی‌رحمی و قساوت رفتار می‌شد.^{۳۳}

طبقه‌بندی مجازات‌ها

مجازات‌ها فراز و نشیب‌هایی را در طول تاریخ طی کرده‌اند که شناسایی آن در طبقه‌بندی و اعتبار موارد مختلف می‌تواند قانونگذار را با توجه به تحولات جامعه در ایجاد و برقراری تناسب بین جرم انجام یافته و مجازات مقرر و درمان و بازگشت او به زندگی شرافتمندانه اجتماعی است یاری نماید.^{۳۴}

اول: طبقه‌بندی مجازات‌ها بر اساس درجه آن‌ها

با در نظر گرفتن نسبت موجود میان مجازات‌ها و ارتباط آن‌ها با یکدیگر مجازات‌ها را می‌توان به مجازات‌های اصلی، تبعی و تکمیلی

الف: مجازات اصلی

کیفری است که مقنن برای جرم معینی پیش‌بینی نموده و مستقیماً مورد جرم قرار می‌گیرد. در واقع مجازات اصلی ضمانت اجرای خاص اوامر و نواهی قانونگذار است و اجرای آن مستلزم صدور حکم قطعی دادگاه است که ضمن آن مجازات از نظر نوع و مقدار و مدت تعیین شده باشد.^{۳۵}

ب: مجازات تبعی

اثری است ناشی از حکم جزایی ولی در حکم دادگاه مقید نمی‌شود و آن هم کیفری است که ثانیا و بالعرض - از طرف مقنن بر جرمی مترتب می‌شود.^{۳۶}

ج: مجازات تکمیلی

کیفری است مکمل کیفر اصلی که نسبت به آن جنبه فرعی دارد از طرف قانونگذار ثانیا و بالعرض برای جرمی معین می‌شود و مانند کیفر اصلی در حکم دادگاه منعکس است خواه دادرس در تعیین چنین کیفری مختار باشد و خواه ملزم.^{۳۷}

دوم: طبقه‌بندی مجازات‌ها بر اعتبار موضوع و خصیصه آن‌ها

الف: مجازات بدنی

عبارتند از مجازات اعدام و دیگر تنبیهات بدنی که به نوعی بر بدن مرتکب جرم

این اصل - مجازات کردن دو نفر برای ارتکاب جرم واحد به یک میزان - خلاف عدالت می‌باشد.

چهارم: خصیصه قطعیت

این ویژگی نیز وجه تمایز مجازات‌ها از اقدامات تامینی و تربیتی می‌باشد. اقدامات تامینی و تربیتی نسبت به اشخاصی که در جامعه حالت خطرناک دارند اعمال می‌شود و از آنجایی که جنبه درمان دارند قابل تغییر نیز می‌باشند ولی حکم محکومیت به مجازات پس از آن که به مرحله نهایی رسید و راهی برای تجدید نظر در آن وجود نداشت به صورت قطعی درمی‌آید و قابل تبدیل و تعویض نیست.^{۵۰}

بر مبنای دیالکتیک (امنیت - قطعیت) هر چه درجه قطعیت بودن مجازات‌ها بیشتر باشد امنیت موجود در جامعه نیز افزایش خواهد یافت و در همین راستا چنانچه بتوان درجه قطعیت بودن مجازات را افزایش داد می‌توان به همان نسبت از میزان آن کاست.^{۵۱}

آسیب‌شناسی زندان (آسیب‌های ناشی از مجازات زندان)

۱ - تأثیر سوء بر شخصیت زندانی: زندانی در داخل زندان فرصت زیادی بر بی استفاده از فکر و قوه تخیل خود دارد اگر این نیرو در جهت مثبت و در راه اصلاح او به کار گرفته نشود، قطعاً از این نیرو در جهت خلاف و ارتکاب بزه استفاده خواهد کرد.^{۵۲}

در مصاحبه‌هایی که با زندانیان صورت گرفته احساس خود را هنگام اجرای مجازات اینگونه تشریح کرده‌اند: ۱- احساس حقارت و دل‌تنگی ۲- اضطراب و نگرانی ۳- عذاب روحی ۴- ترس ۵- بهت زدگی ۶- افسردگی ۷- بی‌خیالی در مورد افراد سابقه‌دار.^{۵۳}

از سویی باید تأکید نمود که زندان تأثیر عمیقی بر روح و روان زندانی بر جای می‌گذارد. این تأثیر شاید سالیان دراز پس از زندان نیز باقی بماند منتقل شدن به زندان تنها یک انتقال فیزیکی نیست بلکه زندانی تازه مجازات شده کسی است که از وضعیتی از مجازات به وضعیت دیگری پا گذاشته است و از این رو به دنبال هویت جدیدی است که خود را با وضعیت و موقعیت تازه سازگار نماید.^{۵۴} بخشی از این هویت با برچسبی که جامعه به او می‌زند شکل می‌گیرد و مابقی آن در ارتباط با افرادی است که با آن‌ها به سر

کیفری گویند که مستقیماً به بدن مجرم وارد می‌شود مانند: شلاق.^{۵۵}

سزار بکاریا اظهار می‌دارد: «برای آن که کیفر تأثیر مطلوب داشته باشد کافی است که رنج حاصل از آن بیش از سودی باشد که از جرم عاید می‌شود و برای این رنج بیشتر باید اثر قطعی کیفر و ناکامی از تحصیل سود حاصل از جرم در نظر گرفته شود».^{۵۶}

دوم: خصیصه ترذیلی (رسواکننده)

این خصوصیت، ویژگی بارز و آشکار متمایزکننده مجازات از اقدامات تامینی و تربیتی می‌باشد. حقوق‌دانان جزا را عقیده بر این است که رسوا کردن مجرم ضروری است تا بدین وسیله کسانی که از آبرو و شخصیت اجتماعی برخوردار بوده و جایگاه ویژه‌ای در جامعه دارند با ارتکاب جرم شرافت تحصیل شده خود را به باد ندهند.^{۵۷}

ژرمی بنتام به این خصیصه توجه کامل داشت و برای محکومین به حبس دو نوع زندان را پیشنهاد کرده بود. حبس دائم که برای مجرمین خطرناک است و باید زندان در مرکز شهر با دیوارهای بلند و سیاه باشد. و حبس موقت که زندانیان بتوانند از همه طرف زندان را رویت کنند و ملاقات عمومی نیز آزاد باشند.^{۵۸}

سوم: خصیصه مشخص بودن

این خصیصه یکی از نتایج قرارداد اجتماعی است چرا که انسان‌ها به موجب قرارداد اجتماعی هدفشان تنها واگذاری بخشی از آزادی‌های خود به یک مقام عالی یعنی قانونگذار می‌باشد.^{۵۹}

مشخص بودن مجازات‌ها از نظر پیشگیری عام و خاص ارتکاب جرم نیز کاملاً موثر می‌باشد زیرا از یک طرف افراد جامعه با آگاهی کامل از جرم و میزان مجازات عملکرد خود را تنظیم کرده و از طرف دیگر چون با وقوف کامل از میزان کیفر مرتکب جرم شده‌اند واکنش جامعه را نوعی ظلم و اجحاف در حق خود نمی‌دانند در حالی که اگر جامعه آن‌ها را به غیر از میزان مشخص کیفر نماید در افراد نوعی حس استضعاف و مظلوم‌نمایی ایجاد شده که ممکن است آن‌ها را به قصد انتقام به سمت ارتکاب جرم سوق دهد.^{۶۰}

البته این خصیصه با اصل فردی کردن مجازات‌ها که مورد قبول حقوق‌دانان امروز جهان است منافات دارد چرا که به موجب

آسیب‌ها و ضررهایی را وارد می‌سازد که اغلب این مجازات‌ها نسبت به جرایم مهم به کار برده می‌شود.^{۶۱}

ب: مجازات سالب آزادی

عبارت است از مجازات حبس که گاهی موقت است و زمانی دائم؛ حبس موقت، حبسی است که مدت زمان آن برای مرتکب جرم معین است و حبس دائم، حبسی است که محکوم تا آخر عمرش تحمل می‌کند.^{۶۲}

ج: مجازات‌های محدودکننده آزادی

این نوع مجازات‌ها آزادی به طور کامل سلب نمی‌شود ولی قانونگذار آن را محدود می‌نماید، مثل اقامت اجباری در محلی معین

د: مجازات‌های سالب حق

مجازات‌هایی است که شخص محکوم برای مدتی از داشتن حقوق اجتماعی محروم می‌گردد.^{۶۳}

و: مجازات‌های مالی

مجازات‌هایی که بر اموال و دارایی مرتکب جرم اعمال می‌شود مثل ضبط و توقیف اموال، مصادره.^{۶۴}

خصوصیات مجازات زندان

علمای علم حقوق برای مجازات‌ها خصوصیات عدیده‌ای را با برشمردن آن تا بدین وسیله ضمن تشریح اساس مجازات بتوانند آن را از اقدامات تامینی و تربیتی متمایز بگردانند. این خصوصیات عبارتند از:

اول: خصوصیت تریبی و رنج‌آور بودن:

شاید بتوان گفت که این خصوصیت اولین و قدیمی‌ترین خصیصه‌ای است که بشر برای مجازات شناخته است، کیفرها، شکنجه‌ها و عذاب‌های شدیدی که از روزگاران پیش تا به امروز درباره مجرمین اجرا شده است، نشأت گرفته از همین خصوصیت کمی باشد. امروزه نیز عده زیادی از حقوق‌دانان را نظر بر این است که مجرم از نظر امنیتی مسوول و مقصر است.^{۶۵} بنابراین می‌بایست با تحمل رنج و سختی امکانات عمل خود را باز دهند تا بدین وسیله هم حس انتقام‌جویی مردم جامعه تسکین یابد و هم تحمل رنج شدید کیفر وجود مجرمین را پاک کرده و موجبات اصلاح اخلاقی و بازگشت آنان به اجتماع را فراهم آورد. تریب از نظر لغوی مصدر باب تفعیل از ریشه رهب و به معنای ترسانیدن دیگری می‌باشد.^{۶۶} و مجازات تریبی را

خواهد برد و به همین علت است که زندان را آموزشگاه بزهکاری نام نهاده‌اند چرا که فرد از طریق یافته‌های داخل زندان زمینه بزهکاری و تکرار جرم را کما و کیفاً فرا می‌گیرد.^{۵۰}

همچنین اگر دو عامل آزادی عمل زندانیان و تجمع تعداد زندانی مجرم و ناسازگار با جامعه را که باعث اندیشه مجرمانه زندانیان می‌شود مد نظر قرار دهیم و یک طرف معادله بگذاریم نتیجه معادله فجاج بی‌شماری خواهد بود که می‌تواند در محیط بسته زندان‌ها اتفاق افتد.^{۵۱} همچنین زندان را می‌توان به زندان تشبیه کرد همانگونه که بیماران از بیماری خود می‌نالند انتظار بهبودی و خروج از بیمارستان را دارند چه بسا با پزشک و پرستار خود به ستیزه برمی‌خیزند، زندانیان نیز با مقایسه کردن جرم خود با جرم دیگران و مدت زندان تعیین شده برای خود و اشخاصی که نظیر جرم او را مرتکب شده و بحث در عادلانه و غیرعادلانه بودن احکام صادره نوعی بیماری و نبود آرامش در آنان به وجود می‌آید که حتی به مراقبان زندان اعتراض و با آنان به خشونت رفتار می‌کنند.^{۵۲}

۲- آموزش و انتقال جرایم

اگر پذیرفته باشیم که زندان بمثابه یک جامعه است و می‌توان آن را همچون یک جامعه کوچک در نظر گرفت، لذا همانگونه که یک جامعه به عنوان یک کل دارای یکسری اجزا و عناصر تشکیل دهنده بوده و همواره امکان این هست که برخی از این اجزا از قاعده و شکل بهنجار خارج شده و حالت نابهنجار به خود بگیرد. در محیط زندان‌ها نیز همواره این احتمال وجود دارد که شاهد پدیده‌های نابهنجار باشیم.^{۵۳}

از آن جا که شرایط زندان‌ها به گونه‌ای است که احترام به قانون را آموزش نمی‌دهد بلکه راه‌های گریز از قانون و نحوه ارتکاب جرایم جدید آموزش داده می‌شود. مجرمان اتفاقی به مجرمان حرفه‌ای تبدیل می‌شوند برخی معتقدند که مجرمان زمانی که وارد زندان می‌شوند چون ماری گزیده‌اند ولی هنگام خروج از زندان افی می‌شوند.^{۵۴} بنابراین هدف اصلاحی مجازات حبس کوتاه مدت به لحاظ فقدان فرصت کافی از یک سو قابل تحقق نیست و از سوی دیگر مجازات حبس‌های بلندمدت خطر ناسازگار شدن محکوم با اجتماع را پس از خروج از زندان در پی دارد. در زندان‌های دسته‌جمعی نیز به لحاظ اختلاط انواع مجرمین خطر تکرار جرم را افزایش می‌دهد و زندان انفرادی نیز

طبع اجتماعی را در شخصیت محکوم ضایع می‌سازد بنابراین این اصلاحات انجام شده در رژیم زندان جنبه ارعابی آنرا کم اثر نموده و انگ زندانی بودن نیز امید بازگشت به زندگی شرافتمندانه را از بین می‌برد بدین لحاظ برخی مجرمین زندگی در زندان را به زندگی رنج‌آور و احیاناً پرزحمت خارج ترجیح می‌دهند.^{۵۵}

۳- بیکاری و طرد اجتماعی

از دیگر آثار زیان‌بار زندان محبوس شدن افراد فعال جامعه است. مجازات حبس ضمن آن که در حین اجرا باعث بیکار شدن یک عضو فعال جامعه می‌گردد پس از اجرا نیز باعث می‌شود که فرد موقعیت شغلی خود را از دست بدهد و عضوی که در گذشته عضو کاری جامعه بود اکنون بسان عضو بیکار سربار جامعه می‌شود.^{۵۶}

از دیگر مشکلات زندان نبود برنامه‌های تفریحی و سرگرم‌کننده برای زندانیان است. بنابراین خود زندانیان مجبورند که یکسری برنامه‌های تفریحی برای خود به اجرا در آورند که بعضاً برخی از آن‌ها به عنوان خلاف زندان محسوب می‌شود و مجازات در پی دارد.^{۵۷}

از سویی زندان موجب طرد اجتماعی زندانی می‌شود درصد قابل توجهی از خانواده‌ها، اقوام، دوستان و هم محله نسبت به مجرم آزاد شده بی‌اعتنا شده و هیچ تمایلی به معاشرت با وی از خود نشان نمی‌دهند. این امر سبب می‌شود که حس انتقام و کینه به جای عبرت و عاطفه در دل زندانی آزاد شده به وجود آید و هر چه بیشتر از جامعه و اطرافیان فاصله گیرد فرد به دور از نظارت و کنترل اجتماعی باز به ارتکاب اعمال مجرمانه مبادرت می‌ورزد.^{۵۸}

۴- عدم طبقه‌بندی صحیح در زندان

یکی از راه‌های جلوگیری از آسیب‌های زندان طبقه‌بندی زندانیان است که باید آن‌ها را بر حسب جنسیت، سابقه، سن، نوع جرم، تابعیت، میزان محکومیت به حبس، وضع جسمانی و... زندانی کرد.

طبقه‌بندی زندانیان در زندان‌های کشور ما بر ملاک سن و جنس قرار می‌گیرد هر چند برخی مواقع ملاک سن در نظر گرفته نمی‌شود پس همه زندانیان صرف نظر از این ملاک (سن و جنس) با انواع جرایم اعم از سنگین و سبک آشنا و همچنین بدون توجه به تعداد دفعات محکومیت و نیز بدون عنایت به کیفیت و چگونگی ارتکاب جرایمشان در کنار یکدیگر قرار گرفته می‌شوند^{۵۹} یعنی در

واقع خواسته و ناخواسته زمینیه را جهت آموزش‌های تبهکارانه و تبادل اطلاعات بزهکارانه فراهم می‌آورند به همین جهت جوان اغفال شده‌ای که شاید اگر به زندان محکوم نمی‌شد احتمالاً هیچ‌گاه مرتکب جنایات سنگین هم نمی‌شد بنابراین باید شیوه طبقه‌بندی زندانیان اصلاح شود. انواع سه‌گانه زندان‌های ایجاد شده کشورمان را که عبارتند از زندان باز، نیمه باز و بسته عمدتاً بر پایه ملاک‌های مطرح شده در هم آمیخت^{۶۰}.

۵- پایین بودن سطح بهداشت و اخلاق

اجرای مجازات زندان غالباً تقاضا می‌کند که تعداد کثیری از افراد تنومند برای مدت زمان مختلف در یک مکان محبوس شوند که در این مدت از آزادی بی‌نصیب و از تماس با همسرانشان محروم می‌شوند.

با توجه به این که تعداد افراد زندانی سال به سال افزایش می‌یابد و به موازات آن بر شماره زندان‌ها افزوده نمی‌شود اولیای امور ناگزیر آنان را در همان زندان‌ها جای می‌دهند از این رو مشاهده می‌شود که در سلول‌های زندان سه یا چهار برابر ظرفیتی که از طرف مسوولان بهداشت معین گشته زندانی نگه‌داری می‌شود تراکم افراد زندانی، فقدان و یا کمبود وسایل بهداشتی و محرومیت آنان از تماس با همسرانشان باعث می‌شود که بیماری‌های واگیردار... در میان آنان شایع گردد.^{۶۱}

بدون تردید موقعیت زندان زمینه مساعدی است برای انتقال بیماری‌های واگیردار و عفونی مانند ایدز و هپاتیت. همچنین مسائلی همچون استفاده از مواد، تماس جنسی در زندان‌ها، خالکوبی و سوراخ کردن پوست و نیز شیوع بیماری‌های روانی، بیماری گال^{۶۲} و... در زندان به وجود می‌آید.

۶- پیامدهای برچسب خوردن

فرآیند برچسب زدن عده‌ای و برچسب خوردن عده‌ای در یک جامعه مانند جامعه زندان را نظریه‌پردازان به دو مرحله اساسی تقسیم کرده‌اند: انحراف اولیه و انحراف ثانویه در مرحله انحراف اولیه، افراد از هنجارهای اجتماعی سر برمی‌تابند ولی برچسب نمی‌خورند و خود را منحرف نمی‌انگارند از این گذشته دیگر افراد جامعه نیز هنوز برای آنان احترام قائلند و آنان را منحرف نمی‌دانند. مرحله انحراف ثانویه زمانی رخ می‌دهد که رفتار انحرافی توسط افراد مهم جامعه مثل دوستان، والدین، کارفرمایان، مقامات، پلیس و دادگاه علنی و آشکار می‌گردد.^{۶۳} خطاکار

و تن پروری سوق می‌دهد؛ زیرا بسیاری از زندانیان که مدت زیادی را در زندان به سر برده‌اند و در آنجا با بیکاری و تن پروری روزگار گذرانده‌اند و تمامی نیازهای آنان از خوراک، پوشاک، مسکن... بدون تحمل زحمت تأمین گشته، چنان این وضع عادی جلوه می‌کند که حتی برای بیرون آمدن از زندان میل چندانی نشان نمی‌دهند. در نتیجه احساس مسولیت در مقابل خود و عائله‌شان در نهاد آنان نابود می‌شود چنانچه از زندان بیرون بیاید دوباره مرتکب جرم می‌شوند تا به زندان برگردند.^{۷۰} چرا که در زندان به برخی حوائششان دسترسی پیدا می‌کنند که در بیرون از زندان امکان دسترسی به آنها را ندارند از اینرو در زندان هیچ نوع رنجی احساس نمی‌کنند و به طبع شوق زندان آنها را به ارتکاب مجدد جرم وامی‌دارد تا بتوانند از واقعیت زندگی خود که در نظر آنها یک نوع زندانی جلوه‌گر شده خلاصی پیدا کنند.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب مطرح در این نوشتار باید خاطر نشان ساخت که زندان به عنوان یکی از قدیمی‌ترین مجازات‌های سنتی امروزه دیگر توقعات اندیشمندان حقوق جزا مبنی بر اصلاح و تربیت مجرمین و دفاع جامعه را به خوبی برآورده نمی‌سازد. زندان امروزه صرف نظر از این که هزینه‌های اقتصادی کلانی را بر جامعه و دولت تحمیل می‌کند به مدرسه‌ای

حال تلاش عمده حقوقدانان نیز ارائه مجازات‌هایی است که ضمن برآورده ساختن اهداف اصلاحی و پیشگیری از جرم قانده مذکور را مراعات کرده باشد.

علاوه بر این زندان منجر به قطع رابطه زندانی بازندگی عادی، خانواده، کار و دوستانش می‌شود. انتظار کسان و بستگان مجرم و درخواست آزادی او و مراجعات مکرر جهت ملاقات زندانی و مسوولین قضایی جهت خلاصی و یا تخفیف مجازات زندانی همه و همه موجب هدر رفتن وقت و فعالیت اقتصادی آنان می‌شود فشارهای اقتصادی و روانی که بر اطرافیان زندانی وارد می‌شود، مبین این معنا است که این کیفر با اصل شخصی بودن مجازات زندان مغایرت دارد.^{۷۳}

۹- تحمیل هزینه‌های اقتصادی بر جامعه

مملو شدن زندان از زندانی موجب توسعه تاسیسات و افزایش نیرو و سایر هزینه‌های مربوطه می‌شود که تأمین آن به عهده دولت واز بودجه عمومی مملکت می‌باشد. توضیح این که در کیفر زندان علاوه بر این که افراد زندانی از کار و فعالیت بازمی‌مانند و جامعه از بازده آنان محروم می‌شود، خزانه دولت نیز به جهت زندانی کردن افراد خلافکار به گونه کنترل نشده هزینه سنگینی را متحمل می‌شود.^{۹۴}

۱۰- کشتن حس مسوولیت:

مجازات زندان نه تنها نیروی بازدارنده ندارد بلکه حس مسوولیت را نیز در نهاد زندانیان از بین می‌برد و آنان را به بیکاری

و شخصی که هنجارها را زیر پا گذاشته به گفته «کار فینکل» مراسم بی‌آبرویی برایش اتفاق می‌افتد که در این صورت شخص محکوم به عمل انحرافی می‌شود، سرزنش و مجازات می‌گردد و مجبور کمی شود که برتری اخلاقی محکوم‌کنندگان اعتراف نماید و لذل برچسب‌هایی مانند ابله، غیرعادی، کلاهبردار، بدکاره، معتاد، ولگرد و... را از دیگران دریافت می‌کند.^{۹۹}

۷- برآورده ساختن توقعات اندیشمندان حقوق

زندان دیگر در عمل آنچه را که مدعی آن است ارائه نمی‌دهد هدف انسان‌های اواخر سده ۱۸ که برای مجازات زندان اقسام و درجاتی را منظور کرده بودند آن بود که مجازات مذکور جنبه عبرت‌انگیز به خود بگیرد انسان‌های اواسط سده ۱۹ را نیز نظر بر آن بود که زندان انفرادی موجبات ندامت محکوم را فراهم می‌سازد. در سده بیستم نیز زندان مکان و وسیله بازپروری اجتماعی منحکوم محسوب می‌شد اما حقیقت این است که همه این ایده‌ها بر باد رفته است زندان که می‌بایست ابزار اصلی کنش در مقابل بزهکاری باشد نه تنها به این مهم دست نیافته بلکه آمارها نشان می‌دهد که بزهکاری و تکرار جرم روند افزایشی مستمر و وحشتناک را داشته است.^{۷۰}

علت این امر این است که کیفر حبس بعد از ارتکاب جرم بلافاصله و به گونه دفعه واحده اعمال نمی‌شود بلکه برای مدت زیادی طول می‌کشد. بنابراین آثار این مجازات در ایجاد اطمینان خاطر برای جامعه و از بین بردن ترس و واهمه آن جرم از نظر افراد اجتماع محو و نابود می‌شود. گذشت زمان باعث می‌شود شدت و غلظتی که وقوع جرم در نهاد دست‌اندرکاران قضاوت و اجرای قوانین کیفری ایجاد کرده بود از بین برود در نتیجه حالت دفاعی آنها کم شده و در تعیین نوع و مقدار کیفر تحت تأثیر قرارگیرد. چه بسا اوقاتی که کیفر تا یک دهم مقدار معمولی کاهش می‌یابد و نهایتاً گناهکار مجازات انجام شده را ناچیز می‌شمارد.^{۷۱}

۸- تعارض با اصل شخصی بودن مجازات زندان

یکی از اصول حاکم بر مجازات‌های زندان اصل شخصی بودن مجازات‌هاست بدین معنا که در مکتب اسلام هر کس مسوول اعمال خویش است و تخلفات و تعدیات هیچ کس به پای دیگری نوشته نمی‌شود. خداوند در قرآن می‌فرماید: «و لا تزروا وازره و زر اخری»^{۷۲}

مجرم‌ساز بدل شده است. مکانی که مجرمین اتفاقی در کنار مجرمین حرفه‌ای قرار گرفته و در این راستا تجارب و تفکرات مجرمانه به سهولت مبادله می‌گردند. تجربه نشان داده که زندان نه تنها مجرمین را اصلاح نکرده بلکه در اکثر موارد فرآیند سازپذیری آنان را دشوار می‌کند و یا این که به تأخیر انداخته، حال با توجه به این که معایب و آسیب‌های زندان و تأثیر آن بر روی افراد زندانی بیشتر از مزایای آن است بنابراین مسوولین امر و سیاستگذاران باید نقش حبس را که به عنوان مهم‌ترین مجازات موجود در اختیار دولت‌ها و قوانین کیفری می‌باشد و در رسیدن به اهداف خود به ویژه اصلاح و تربیت و بازسازی مجرم ناکام مانده مجدداً مورد بررسی قرار دهند و راهکارهای جدیدی را مطرح سازند.

پیشنهادات

- ۱- زندان که محیط زندگی یک محکوم دور افتاده از اجتماع آزاد است باید به گونه‌ای باشد که مانع از تجلی امیال و احساسات انسانی او نگردد. جریان داخل آن نباید او را از تمام امیال و احساسات شری محروم سازد. باید ملاقات‌ها و تماس‌های فامیلی صورت گردد و اگر این ملاقات‌های زندانی با خارج محدود است باید برنامه‌ای جنبی برای آنان در نظر گرفته شود تا انزوا و فشار دوری از جامعه روحیه آنان را تضعیف ننماید.
- ۲- همه کارکنان زندان باید آموزش ببینند که با اقسام مجرمین زندانی چگونه برخورد شود در این راه از متخصصان علوم اجتماعی نظیر حقوقدانان، جرم‌شناسان، روانشناسان، پزشکان، مددکاران و... استفاده نمایند.
- ۳- فراهم آوردن امکانات ورزشی برای زندانیان در زندان تا به ورزش توجه زیادی شود. تا ضمن افزایش فضا و لوازم ورزشی امکان انجام مسابقات داخل و خارج از زندان فراهم شود.
- ۴- باید دانست که وظایف جامعه در مقابل زندانی با آزادی او پایان نمی‌پذیرد. باید سازمان‌های دولتی یا خصوصی در اختیار جامعه باشد که بتواند به زندانی آزاد شده کمک‌های مربوط به دوران پس از حبس را ارائه نماید، این کمک‌ها باید موثر باشند و پیش‌دوری‌ها در قبال فرد آزاد شده را کاهش دهد و به او امکان دهند تا جای خود را در جامعه باز نماید.
- ۵- توجه به سوابق شخصیتی، اجتماعی

و خصوصیات روانی، سن و جنس مجرم و گذشته آن‌ها در تصمیمات قضایی و اجرای مجازات‌ها باید مد نظر قرار گیرد.

- ۶- در پایان اشاره می‌کنیم: بسیار دیده می‌شود که افراد را با برخوردهای شکننده و تحقیر کننده وارد زندان می‌کنیم.
- ۷- گاهی بیش از یک سال به دلیل بازداشت موقت یا قرارهای تأمین در زندان بی‌مانند و گاهی بعد از چند ماه یا چند سال از عفو استفاده می‌کند در صورتی که مستحق آن نیستند. بنابراین هدف از زندان گم می‌شود و اجرا نمی‌گردد، پس باید گفت برخی از مشکلات ناشی از قانون است و برخی مربوط به نداشتن تکنیک و تدابیر لازم برای بیرون آوردن زندان از زندانی، بنابراین مسوولین امر و قانونگذاران باید توجه خاصی به این امر داشته باشند و تدابیری درباره این امر به کار گیرند.

فهرست منابع

- ۱- قرآن کریم
- ۲- آشنوری، محمد، جایگزین‌های زندان، یا مجازات‌های بینابین، ج ۱، تهران، گرایش، ۱۳۸۲
- ۳- ابن منظور، لسان العرب، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۹۹۵م
- ۴- اداره کل استان اردبیل، شورای تحقیقات استان اردبیل، بررسی آثار حبس طولانی مدت بر خانواده‌های زندانیان، ماهنامه اصلاح و تربیت، شماره ۱۵، سال ۲، خرداد ۱۳۸۲
- ۵- باهری، محمد، حقوق جزای عمومی (تقریرات) چاپخانه بردران علمی، تهران، ۱۳۶۹
- ۶- بکاریا، سزار، رساله جرایم و مجازات‌ها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، ج ۱، انتشارات دانشگاه شهیدبهشتی، ۱۳۶۸
- ۷- پادشاه، محمد، متخصص به شاد، فرهنگ آندراج، ج ۳، خیم، تهران، ۱۳۳۶
- ۸- پروفیسور گارو، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، ج ۲، ترجمه دکتر نقابت، ۱۳۷۷
- ۹- حعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، گنج دانش، تهران، ۱۳۶۳
- ۱۰- حکیم الهی، هدایت، با من به زندان بیایید، ج ۳، م. پاریزی، تهران، ۱۳۲۵
- ۱۱- حسینی، مریم السادات، مقاله زندان و زندانی در ایران، فصلنامه گنجینه اسناد، دفترهای سوم و چهارم، سال اول
- ۱۲- خروقی شوکت آبادی، محمود، تأثیر زندان بر زندانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، ۱۳۸۰
- ۱۳- خزانی، منوچهر، بحشی پیرامون توقیف احتیاطی یا قراربازداشت متهم و آثار آن، مجله کانون وکلا، شماره ۴۸ (۱۴۹۰)، ۱۳۶۹
- ۱۴- ژان پرادل، تاریخ اندیشه‌های کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرند آبادی، دانشگاه شهید بهشتی،
- ۱۵- دانش، تاج زمان، حقوق زندانیان و علم زندان ها، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۸
- ۱۶- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۲، تهران، دانشگاه تهران، زیر نظر دکتر معین، ۱۳۷۴
- ۱۷- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات الفاظ قران، بیروت، دارالکتب العربیه، بی تا
- ۱۸- ساکت، محمد حسین، نهاد دادرسی در اسلام، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۶۵
- ۱۹- سمیعی، حقوق جزا، چاپخانه مجلس، ج ۳، تهران، ۱۳۲۵
- ۲۰- سپهری، محمد، زندان از دیدگاه اسلام، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۹
- ۲۱- سزار بکاریا، رساله جرایم و مجازات‌ها، ترجمه محمد علی اردبیلی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ج ۱، تهران، ۱۳۶۸
- ۲۲- شامیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، ج ۲، نشر ویستا، ج ۴، ۱۳۷۳
- ۲۳- شیرازی، محمد، الحکم فی الاسلام، دارالقرآن، قم، ص ۸۷
- ۲۴- شهرستانی، محمدبن عبدالکریم، الملل و النحل، تصحیح محمد بدران، قم، رضی، بی تا
- ۲۵- شمس، علی، جامعه شناسی زندان، تهران، تربیت، ج ۱، سال ۱۳۸۳
- ۲۶- شیخاوندی، داوود، آسیب‌های اجتماعی، انتشارات آموزشگاه عالی خدمات اجتماعی، ۱۳۵۰
- ۲۷- صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، ج ۲، گنج دانش، ج ۴، تهران، ۱۳۷۱
- ۲۸- عبدی، عباس، آسیب شناسی اجتماعی: تأثیر زندان بر زندانی، ج ۱، تهران، پیام، ۱۳۷۱
- ۲۹- عمید، حسن، فرهنگ فارسی، امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۳
- ۳۰- علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنایی، ج ۲، چاپخانه بانک ملی، ۱۳۵۲
- ۳۱- عبدالقادر عوده، التشریح الجنایی الاسلامی، ج ۱، الطبعه الرابعه، دارا لاحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۵ق
- ۳۲- فتحی الهنسی، احمد، العقوبه فی فقه الاسلامی، الطبعه الثانی، دار الرائد، بیروت، ۱۴۰۱ق
- ۳۳- فرجاد، محمد حسین، آسیب‌های اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، تهران، بدر، ج ۲، ۱۳۷۹
- ۳۴- فوکو، میشل، مراقبت و تنبیه تولد زندان، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهاندیده، ۱۳۷۸
- ۳۵- کوشا، جعفر، تأثیر زندان بر زندانی، نشریه پیک زندان، ۸۰/۳/۲۱
- ۳۶- کی‌نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، ج اول، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۶۹
- ۳۷- گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، ج ۱، ج ۴، تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، نیمسال اول تحصیلی ۱۳۷۳
- ۳۸- لنگرودی، دایره المعارف علوم اسلامی، تهران، گنج دانش، ۱۳۶۳
- ۳۹- ماتیس، راجر و فرانسیس، پیتیر، زندان‌ها در هزاره سوم، ترجمه لیلیا اکبری، انتشارات راه تربیت و وابسته به مرکز آموزش و پژوهش سازمان زندان‌ها، ۱۳۸۰
- ۴۰- منشادوی، عبدالامیر، زندان به روایت تاریخ، تهران، آگاه، ۱۳۷۷

- ۴۹- دانش، تاج زمان، حقوق زندانیان و علم زندان ها، چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۶۸، ص ۶۶
- ۵۰- ناصر قاسمی، اقدامات تأمینی و تربیتی در حقوق کیفری ایران، میزان، چ ۱، تهران، ۱۳۷۴، ص ۳۰
- ۵۱- همان، ص ۱۱۲
- ۵۲- خروقی شوکت آبادی، محمود، تأثیر زندان بر زندانی، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، ۱۳۸۰-۱۳۸۱
- ۵۳- عبدی، عباس، آسیب شناسی اجتماعی: تأثیر زندان بر زندانی، چ ۱، تهران، پیام، ۱۳۷۱، ص ۱۸۲
- ۵۴- کوشا، جعفر، تأثیر زندان بر زندانی، نشریه پیک زندان، ۸۰/۳/۲۱، ش ۱۱۰
- ۵۵- برگرفته از گزارش ارائه شده در مورد جایگزین حبس، مرکز مطالعات بین المللی دانشگاه تهران، اسفند ۱۳۸۱
- ۵۶- یآوری، جواد، بررسی روابط جنسی زندانیان مرد در ایران و آمریکا، پایان نامه کارشناسی ارشد سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، ۱۳۷۹-۱۳۸۰
- ۵۷- اداره کل استان اردبیل، شورای تحقیقات استان اردبیل، بررسی آثار حبس طولانی مدت بر خانواده‌های زندانیان، ماهنامه اصلاح و تربیت، شماره ۱۵، سال ۲، خرداد ۱۳۸۲، ص ۵۳
- ۵۸- شمس، علی، جامعه شناسی زندان، تهران، تربیت، چ ۱، سال ۱۳۸۳، ص ۳۷
- ۵۹- هفته‌نامه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی اندیشه، مصاحبه با خانم دکتر شهلا معظمی، خرداد ۱۳۸۲، ص ۱۳
- ۶۰- فرجاد، محمد حسین، آسیب های اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، تهران، بدر، چ ۲، ۱۳۷۹
- ۶۱- ر. ک: آسیب های اجتماعی، ص ۷۶
- ۶۲- ماتیوس، راجر و فرانسیس، پتر، زندان ها در هزاره سوم، ترجمه لیلا اکبری، انتشارات راه تربیت و وابسته به مرکز آموزش و پژوهش سازمان زندان ها، ۱۳۸۰، ص ۲۱۷۹، چ ۱
- ۶۳- عبدی، همان، ص ۱۲۰
- ۶۴- آشوری، محمد، جایگزین های زندان، یا مجازات های بینابین، چ ۱، تهران، گرایش، ۱۳۸۲، ص ۱۴۸
- ۶۵- ر. ک: تأثیر زندان بر زندانی، ص ۱۱۱
- ۶۶- خزانسی، منوچهر، بخشی پیرامون توقیف احتیاطی یا قراربازداشت متهم و آثار آن، مجله کانون وکلا، شماره ۱۴۸ و ۱۴۹، ص ۱۱۰، ۱۳۶۹
- ۶۷- نوعی بیماری عفونی که ضایعاتی در لا به لای انگشتان دست روی کناره های انگشتان، کف دست، زیر بغل، چین های مچ دست و... دیده می شود و به صورت خارش شدید ظاهر می شود
- ۶۸- ر. ک: تأثیر زندان بر زندانی، ص ۱۷۶
- ۶۹- احکام زندان در اسلام، الدكتور الشیخ الوائلی، ترجمه محمد حسین بکائی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۴، چ ۲
- ۷۰- ر. ک: آسیب های اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، ص ۱۸۷
- ۷۱- احمد وائلی... ص ۲۲۰
- ۷۲- انعام/ ۱۶۴
- ۷۳- ر. ک: جایگزین های زندان، یا مجازات های بینابین، ۱۶۲
- ۷۴- ر. ک: آسیب های اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، ص ۱۹۰
- ۷۵- وائلی، ص ۲۱۲
- ۲۱- منشدای، عبدالامیر، زندان به روایت تاریخ، تهران، آگاه، ۱۳۷۷، ص ۶۷
- ۲۲- حسینی، مریم السادات، مقاله زندان و زندانی در ایران، فصلنامه گنجینه اسناد، دفترهای سوم و چهارم، سال اول، صص ۴۴-۴۸
- ۲۳- شیخاوندی، داوود، آسیب های اجتماعی، انتشارات آموزشگاه عالی خدمات اجتماعی، ۱۳۵۰، ص ۴۴
- ۲۴- میرمحمدی، ابوالفضل، زندان و زندانی در اسلام، ترجمه ناصر باقری بید صید، قم، محمد، ۱۳۶۸، ص ۶۰
- ۲۵- منتظری، حسینعلی، مبانسی فقهی حکومت اسلامی، چ ۴، نشر فکر، ۱۳۷۱، ص ۲۵
- ۲۶- مانند آیات ۱۵ سوره نساء و ۳۳ و ۱۰۶ مائده و ۵ سوره توبه
- ۲۷- ر. ک: زندان از دیدگاه اسلام، ص ۷۱-۸۲
- ۲۸- شیرازی، محمد، الحکم فی الاسلام، دارالقرآن، قم، ص ۷۸
- ۲۹- مخیس یعنی خسارگاه و مصدر آن تخیس به معنی خوار کردن است. برای آگاهی بیشتر ر. ک لنگرودی، دایره المعارف علوم اسلامی، تهران، گنج دانش، ۱۳۶۳، ص ۷۴۴
- ۳۰- ساکت، محمد حسین، نهاد دادرسی در اسلام، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۶۵، ص ۳۷۹
- ۳۱- وائلی، احمد، ص ۳۹۴
- ۳۲- ر. ک: زندان و زندانی در اسلام، ص ۷۰
- ۳۳- ر. ک: زندان در اسلام، ص ۶۶
- ۳۴- کسی نیا، مهدی، مبانسی جرم شناسی، چ اول، دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۶۹، ص ۱۶
- ۳۵- ر. ک: جزوه درس حقوق جزای عمومی، ص ۴۰، ۷۱-۷۲
- ۳۶- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، گنج دانش، تهران، ۱۳۶۳، ص ۵۸۰، شماره ۵۶۸
- ۳۷- همان، ص ۵۸۰، شماره ۵۶۹
- ۳۸- ایرج گلدوزیان، ص ۴۲
- ۳۹- علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنایی، چ ۲، چاپخانه بانک ملی، ۱۳۵۲، ص ۱۶۱
- ۴۰- بکاریا، سزار، رساله جرایم و مجازاتها، ترجمه محمدعلی اردبیلی، چ ۱، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۶۸، ص ۹۹
- ۴۱- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، چ ۲، نشر ویستا، چ ۴، ۱۳۷۳، ص ۳۶۹
- ۴۲- صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، چ ۲، گنج دانش، چ ۴، تهران، ۱۳۷۱، ص ۱۸۱-۱۸۲
- ۴۳- عمید، حسن، فرهنگ فارسی، امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۳، ص ۳۹۳
- ۴۴- جعفری لنگرودی، ص ۶۱۵، شماره ۴۸۶
- ۴۵- سزار بکاریا، رساله جرایم و مجازات ها، ترجمه محمد علی اردبیلی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چ ۱، تهران، ۱۳۶۸، ص ۷۸
- ۴۶- صانعی، ص ۱۸۳
- ۴۷- زان برادل، تاریخ اندیشه های کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرند آبادی، دانشگاه شهید بهشتی، با همکاری موسسه نشر بلد، چ ۱، تهران، ۱۳۷۳، ص ۶۲ و ۶۳
- ۴۸- حکیم الهی، هدایت، با من به زندان بیاید، چ ۳، م. پاریزی، تهران، ۱۳۲۵، ص ۱۶۵
- ۴۱- محسنی، مرتضی، کلیات حقوق جزا، چ ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴
- ۴۲- میرمحمدی، ابوالفضل، زندان و زندانی در اسلام، ترجمه ناصر باقری بید صید، قم، محمد، ۱۳۶۸
- ۴۳- منتظری، حسینعلی، مبانسی فقهی حکومت اسلامی، چ ۴، نشر فکر، ۱۳۷۱
- ۴۴- ناصر قاسمی، اقدامات تأمینی و تربیتی در حقوق کیفری ایران، میزان، چ ۱، تهران، ۱۳۷۴
- ۴۵- یآوری، جواد، بررسی روابط جنسی زندانیان مرد در ایران و آمریکا، پایان نامه کارشناسی ارشد سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی، ۱۳۷۹-۱۳۸۰
- ۴۶- وائلی، احکام زندان در اسلام، ترجمه محمد حسین بکائی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چ ۲، ۱۳۶۴
- پی‌نوشت‌ها**
- ۱- محمد پادشاه متخلص به شاد، فرهنگ آندراج، چ ۳، خیام، تهران، ۱۳۳۶، ص ۲۵۳
- ۲- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات الفاظ قرآن، بیروت، دارالکتب العربیه، بی تا، ص ۳۲۱
- ۳- ابن منظور، لسان العرب، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۹۹۵، ص ۲۴۸
- ۴- محسنی، مرتضی، کلیات حقوق جزا، چ ۱، چ ۱، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۴، ص ۵۵
- ۵- فوکو، میشل، مراقبت و تنبیه تولد زندان، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهاننیده، ۱۳۷۸، ص ۲۹۱-۲۹۲
- ۶- سپهری، محمد، زندان از دیدگاه اسلام، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، چ ۲، ۱۳۷۱، ص ۵۵
- 7- Bridwell
- 8- benjamin franklin
- 9- Auburn
- ۱۰- ر. ک: زندان از دیدگاه اسلام، ص ۶۱
- ۱۱- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، چ ۱۲، تهران، دانشگاه تهران، زیر نظر دکتر معین، ۱۳۷۴، ص ۱۸۱
- ۱۲- المنجد فی اللغة، ص ۵۱۸، ۹۰، ۶۹۰
- ۱۳- شهرستانی، محمدبن عبدالکریم، الملل و النحل، تصحیح محمد بدران، قم، رضی، بی تا، ص ۷۸۲
- ۱۴- باهری، محمد، حقوق جزای عمومی (تقریرات) چاپخانه بردان علمی، تهران، ۱۳۳۹-۱۳۴۰، ص ۲۷۶
- ۱۵- گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، چ ۱، چ ۴، تهران، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، نیمسال اول تحصیلی ۱۳۷۳، ص ۶۶
- ۱۶- سمعی، حقوق جزا، چاپخانه مجلس، چ ۳، تهران، ۱۳۲۵، ص ۱۲۴
- ۱۷- پروفیسور گارو، مطالعات نظری و عملی در حقوق جزا، چ ۲، ترجمه دکتر نقابت، ص ۷۴
- blacks law dictionary phell
- 18- Blak-M, A-Henry com
- ۱۹- عبدالقادر عوده التشریح الجنایی الاسلامی، چ ۱، الطبعه الرابعه، دارا لاحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۵، ص ۶۰۹
- ۲۰- فتحی البهنسی، احمد، العقوبه فی فقه الاسلامی، الطبعه الثانی، دار الرائد، بیروت، ۱۴۰۱، ص ۱۳